

L. T. traductor o universo para o galego

Marga Romero

Existía un proxecto de país, forzas e capacidades para logralo. Foi un soño palpábel unha vez, antes do fascismo, viviuse unha etapa de esperanza coa República. Horas de traballo, de racionalismo, de ilustración formaron unha intelixencia galega sen complexos. Irmandades da Fala, Xeración Nós, a rebelión dos novecentistas e o labor conxunto do Seminario de Estudos Galegos. Daquela Europa era a meta, era o mundo e o universo. Daquela Galiza era unha célula dentro desa universalidade. Identidade propia que se construía desde esa ilustre razón, en harmonía cos demais pobos do mundo. Un mozo de pouco máis de vinte anos, Lois Tobío, sabe da fala dos camiños coma Martiño Dumbria que devala polas páxinas de Otero, sabe que limpar o po das pedras que tamén falan, dos nomes da terra e das cantigas da xente –ensinanza de ver e oír que lle aprendera o seu pai– non é para converter a identidade nun museo etnográfico; sabe coma Dieste ou coma Maside que o propio vivífcase co paso dos días, achegando unha luciña á luminosidade universal.

O folclorismo estático produce esclerose, esa que coñeceríamos no franquismo. Ese mozo Tobío cun don excepcional para a aprendizaxe das linguas levará, pensionado pola Junta para Ampliación de Estudios, na súa equipaxe a estima do propio que lle permite amar o alleo, o que vai descubrir co seu ver e oír tolerante, que fará que se emocione descubrindo a semellanza do diferente. E alá vai formado en dereito en Compostela adentrándose na universidade alemana, onde máis dunha vez, dotará de identidade real á Galiza, explicándoa, facéndoa tanxibel como a lámpada que alumea os lugares que o Don Bernaldo de Arredor de si lle descubriría ao seu sobriño Adrián ubicados no mapa de Fontán.

Lois Tobío xa aprendera de Adrián e facía real o soño de chegar a Europa, en 1929, cando Otero aínda era o novelista de 'Os camiños da vida', sen deterse en Madrid. Tobío adiantábase na descuberta ao novelista. Cuxhaven na entrada do Elba, a emoción do porto de Hamburgo con barcos apiñocados, moitos deles irían camiño de América con parada nos portos da Coruña e de Vigo. De seguido Berlín un cuarto en Charlottenburg, nunha casa levada por unha xudía divorciada que lle buscara F. Fernández Armesto e onde toparía con Francisco Ayala. O mundo do dereito, ao que se entregaba, colaboraba ben co Romanisches Seminar e a través de Armesto coñecerá os profesores e a Margot Sponer que realizaba estudos sobre o galego.

O mozo fundador do Seminario de Estudos Galegos, fala da cultura de Galiza e recita entre outras cousas 'A campana de Anllóns'. En 1931 o profesor Gamillscheg falará en Compostela da toponimia xermánica da que era especialista, construíndo unha ponte pola que entrarían anos máis tarde o Profesor Piel e o seu discípulo o Profesor Kremer, director do Galicien Zentrum da Universidade de Tréveris. Berlín descóbrelle o éxito de Brecht e de Weill, da revolución tea-

tral de Piscator, do cine de Eisenstein e da maxia de Marlene que o engaiolou co Der blaue Engel, da pintura de Georg Grosz, de quen mercaría un álbum con producións para levarlle a Seoane. Descubriría novas artes para a erótica e, sen complexos nin atavismos morais, visitou 'El Dorado', un cabaret de homosexuais masculino, e o 'Dorian Gray' de ambiente lésbico. Visitaba o Wannsee, a praia berlinesa sen "pudding" da que el gostaba e que escandalizaba a Vicente Risco, a quen tivo que soportar nun Berlín no que non comprendía nada, el que viñera a estudar etnografía. Nesta Alemaña namorárase de Elisabeth.

Tobío nas súas 'Décadas de T. L.' fala da súa estancia en Alemaña, como faría despois do seu tempo en Bulgaria, sen caer en estereotipos como fixeron Risco ou Camba. Tobío fixo o intento louvável e respetábel de integrarse no Berlín que lle tocou vivir e en todos os espazos que habitou, sen deixar de ser el, sen complexos. Sabía que as relacións entre os pobos deben ser recíprocas, darse, aprenderse. Sabía que nese proxecto que existía, a creación da identidade de Galiza, a legalización desa identidade, tiña por forza que ser tamén lingüística, xa que era a lingua o instrumento que el manexaba para acrecentar o seu saber. Unha das primeiras cousas que constatou na universidade alemana cando asistiu ás aulas do seu sempre admirado profesor Hermann Heller, era algo que xa traía na súa valixa, que a cultura era a inserción dos fins humanos na natureza.

É Heller quen diferencia entre cultura subxectiva e obxectiva (ben cultural) para, na miña apurada análise, demostrarlle que só existe a cultura subxectiva. Todos os ben culturais, cultura obxectiva, só son posibilidade de cultura. Le Tobío na obra de Heller que os estados non poden renunciar á utilización dos poderes espirituais para os seus fins. A lingua, a literatura, a música e as artes plásticas obran no proveito do poder político.

O proxecto iniciado polas Irmandades facíase real co Seminario de Estudos Galegos que trataba, precisamente, de darlle corpo a esa comunidade con identidade que era Galiza e na que o labor creativo dos novecentistas obraba no proveito do poder político. Despois do golpe de estado, o diplomático republicano, que estivera vivindo en Sofía, que dominaba perfectamente, inglés, francés, italiano, portugués, búlgaro e alemán, permaneceu fiel á República e, despois de soldado, derrotado iniciou o exilio, esa illa á que se chega con diversas táboas do naufraxio. Cada táboa é a esperanza salvadora de traballar, aínda, polo bo proveito. Sobrevivir como individuo e manter viva a identidade dunha comunidade escachada en táboas. Do Nova York de Castelao, vai con M^a del Carmen Soler a súa compañeira, para a Habana, alí con Rubia Barcia, colabora na creación da 'Escuela libre da Habana' e alí soubo que Hermann Heller publicara o seu libro 'Staatslehre' en Holanda e fíxose cun exemplar que se puxo a traducir ao español para publicar na Biblioteca da Universidade.

Tobío comezaba deste xeito o seu labor como traductor que lle habería de axudar a sobrevivir como individuo e que mantería viva a súa loita contra a opresión que se facía con horror dona de Europa. Despois da Habana o exilio continuou en México, alí traballou no Instituto hispano-mexicano Ruíz de Alarcón para establecerse, finalmente, en Montevideo.

Non vou falar do Tobío que axudou a arrombar a casa en mans alleas desde o seu labor como creador do fideicomisariado do Consello de Galiza, das súas audicións radiais de 'Sempre en Galiza', da súa entrega para a publicación da 'Xeografía de Galicia', do seu papel no Congreso da Emigración. Non me vou deter no Tobío pai que logrou arranxar a economía familiar co seu labor no xornal 'El Día' e despois gracias aos seus coñecementos de alemán que lle permitiron entrar a traballar na casa de produtos farmacéuticos La Roche. Vou determe no Lois Tobío constructor de pontes entre culturas, no traductor.

O labor de Tobío como traductor é vixente, recentemente publicouse 'Oid', alemanes (edt. Península), que son os discursos de T. Mann contra o nazismo, os discursos do escritor exiliado en EEUU que se facía oír a través da BBC de Londres clandestinamente en Alemaña, desde 1940 a 1945. O escritor denuncia e cre firmemente na derrota de Hitler.

O traductor Tobío tamén exiliado que publicara en Editorial Nova estes discursos é o loitador que se apodera das palabras de Mann para facelas súas e condenar o fascismo, para mostrar ese rexeitamento contra unha guerra que puido evitarse. (Libro que lles recomendo pola actualidade que aínda teñen eses discursos).

Cando fai a versión de 'Teoría del estado' de Hermann Heller (México, FCE, 1942) non presentía Lois Tobío o éxito deste libro manual indispensable aínda hoxe nos estudos de dereito, que leva máis de vinte reimpressiones, e que nunca lle foron pagadas nin re-

moitas edicións e que é considerada á mellor feita en español.

Do escritor de Ohio, James Purdy, de moita actualidade naquel momento, traduciu Malcolm (1963) e The Nephew (1962). Todas as traducións de Tobío son recoñecidas, tiveron moi boa acollida pola crítica e, polo menos en dúas ocasións, un Club del Libro, do que formaban parte entre outras persoas V. Ocampo, Bioy Casares e Borges, recomendaron o libro dos discursos de T. Mann e o de Roeder.

Non esquecemos o Tobío que buscaba obrar no proveito do poder político como traductor e que contribuíu a darlle á lingua galega moitas primaveras. No ano 1949 a editorial Alborada de Bos Aires publica para o galego traducións desde o inglés e o francés obra de Plácido Castro, Delgado Gurriarán e Lois Tobío. Daquela en Galiza Blanco Freijeiro e Celso Emilio Ferreiro, enrolados na Burla Negra da colección Benito Soto, haberían de poñer fin á piratería literaria duns mozos como Sabino Torres, coa súa Musa Alemá que demostraba á dictadura que o galego era unha lingua acta para a literatura máis universal.

Tobío regresa a Barcelona, Madrid, algunha viaxe a Galiza, para asentarse en Madrid, nun exilio máis próximo. É cando o diplomático entra en relación con outro gran diplomático da nosa historia, co que chega a levarse tan ben que racha os límites do tempo para viaxar ao seu Pazo, é o Conde de Gondomar, mais isto é outra historia fundamental e fermosa que deixo para outra ocasión.

Cando en 1929 chegara a Berlín faise con libros que o acompañarán sempre, tanto que os vai facer universalmente galegos, 'Os sonetos a Orfeu' (Edicións do Castro, 1980) e ás elexías de Duino, versión de Tobío pendente de publicación, cando xa contamos coa excelente de Jaime Santoro (Espiral Maior, 1995). Para o traductor estas Elexías supoñen o cumio da paisaxe poética de Rilke no seu proceso de

Imaxe da exilio en Montevideo, 1940. No piso da rúa Galicia, recién instalados

coñecidas como é debido ao traductor. Curiosamente a ignorancia, consciente e buscada pola amnesia histórica, fai que Tobío sexa coñecido no mundo do dereito, unicamente como o traductor de Heller e, no mellor dos casos, como un diplomático intermitente. Con esta tradución rendía homenaxe ao seu profesor en Berlín, xudeu, duramente perseguido polo nazismo.

É moi longa a nómina de galegos que verteron obras da literatura alemana ao español, por exemplo foi Ramón de la Sagra quen achega a filosofía de Kant. As versións ao español, desde o inglés ou o alemán, feitas por Lois Tobío enténdense dentro do mundo editorial arxentino e para un público español falante, elas contribuían á economía do xornalista e colaborou coa Editorial Sudamericana. De Will Durant traduciu 'The Life of Greece', unha historia universal da que despois traduciría o volume dedicado a Roma.

Falaba Tobío da axuda de Melu, a súa muller, grande coñecedora da mitoloxía e tamén escritora. Hoxe figuran baixo a súa responsabilidade versións que aínda se comercializan de 'La juventud de del Rey Enrique IV' e 'La madurez de Enrique IV' de Heinrich Mann. Desde o seu exilio e a dor, traducir permitíalle evadirse dunha realidade europea que non lle gustaba, somerxerse no Renacemento para traducir unha evocación do home de esa época feita por Ralph Roeder tiña un labor, amais de cultural, tamen terapéutico semellante aos estudos matemáticos dos que precisou Dieste para poñer a súa cabeza en orde.

O traductor lamentábase dese pasado para volver crer na humanidade. De Hermann Hesse achamos hoxe a súa versión de Narziss und Golmund, que ten

creación, que se caracterizan polo predominio do musical sobre o visual. Sabía o traductor-traidor que moitas veces os xogos verbais rilkeanos, o soar dos versos, son imposíbeis de transmitir. Sabía que había que termar do verso "para que non se magoe". Para Tobío, Rilke era o poeta e había que ter respecto por ese altísimo poeta.

En 1932 Otero Pedrayo ditaba unha conferencia 'En lembranza de Goethe' e achegaba algúns anacos do Fausto, Tobío teimoso e feliz en Madrid, conclúe o traballo oteriano, labor que lle leva sesenta anos, máis ou menos como a Goethe, e para poñerlle o ramo publícase 'Fausto', (Ed. Laivento, 1997) en verso como no orixinal, que obtería o Primeiro Premio Plácido Castro de Tradución, que compartiría con outro grande traductor, Valentín Arias. Necesitaba con este drama traer ao galego todas as penalidades e esperanzas do home, facer nosa a Margarida necesaria para turrar de nós cara ó alto.

Pensando nos seus amigos Fernando de Valenzuela e Mariví Villaverde creu oportuno trasladar ao mundo galego á 'Nai Coraxe' de Bertolt Brecht, velaf ao Tobío-Brecht que desexa denunciar que todas as guerras son a repetición dunha mesma guerra, a miseria e os intereses "semiocultos" que a provocan. No prólogo que escribe para Nai Coraxe e mais os seus fillos (Edicións do Castro, 1987) lemos: "A idea que latexa no cerne é que a realidade desmente en moitos casos o que nos semella obvio, os tópicos, os conceptos comúns". Non se poden predicir os efectos dun acto. Hai agora un acto o derradeiro acto como cidadán de Lois Tobío foi asinar contra a guerra de Iraq. O traductor segue facendo florecen as culturas que amaba.